

Balassi Bálint és a XVI. század költői, I-II. A szerkesztés, a válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Varjas Béla munkája. Bp., 1979. Szépirodalmi K. 971, 1062 l. (Magyar Remekírók)

Balassi korának magyar költészetéből antológiát összeállítani hálás feladat. Nemcsak azért, mert a XVI. század második felének magyar költői termése mennyiségileg gazdag s így bőven kínál válogatási lehetőségeket, hanem azért is, mert ez az anyag régi költészetünknek szinte valamennyi értékét felvillantja, minőségileg is magas színvonalat képvisel, legjobb darabjai az európai nemzeti nyelvű reneszánsz irodalom áramába illeszkednek.

A 84 ív összterjedelmű válogatásnak egyhatodát Balassi művei teszik ki, így ő a gyűjtemény meghatározó, jellegadó szerzője. Noha az utóbbi években több Balassi-összkiadás is megjelent, mégsem fölösleges az összes művek itteni közreadása, már csak azért sem, mert nem túl terjedelmes, ugyanakkor rendkívül egységes életműről van szó. Az utóbbi évek kutatásai feltárták az egyes költemények közötti összefüggéseket, ráirányították a figyelmet a ciklusrend és kótetkompozíció által sugallt mélyebb mondanódóra, tehát mindinkább a szövegek teljes korpuszának egységes szemlélete kerül előtérbe. S ez nem csupán a versekre vonatkozik, hanem a *Szép magyar komédiára* is, amelynek prologusa adja meg a szerelmi költészet ars poeticáját. Köz hely, hogy minden költői-írói életmű szerves egység, de ez Balassira fokozottan érvényes, az ő esetében egyes művek közlése a ciklusok szétördelését, az egymásra utaló és egymásnak felelő strófák különválasztását, azaz vég-ső soron a mondanó csonkítását hozná magával. Annál is inkább, mivel a versek keletkezésének időrendjét nem ismerjük, így más módon azok aligha lennének hiteles sorrendbe állíthatók. Ezért csak helyes, hogy Varjas Béla a teljes Balassi-életmű közlése mellett döntött, s még a töredékeket és kétes hitelű szövegeket is beavagatta. Külön szerencse, hogy ezúttal az *Eurialus és Lucretia* Balassival azonos kötetbe kerülhetett, így ha bebizonyosodna az a valószínűnek látszó feltevés, amely szerint ez is az ő műve, akkor itt a legteljesebben állna előttünk a költő alkotásainak összessége.

Szerencsés megoldás az is, hogy a kötetben nagy számmal kaptak helyet a virágének-töredékek és a szerelmi tárgyú széphistóriák, amelyek Balassi költészetével azonos töről fakadnak, képkincsük, frazeológiájuk, gondolatmenetük számos

analógiát mutat, így a „végvári trubadúr” alakja a maga természetes közegéből, a magyar költészetnek őt övező környezetéből magasodhat elének. Az antológia gazdag anyagából az a tanulság is levonható, hogy lírát és epikát e korban talán nem érdemes egymástól oly mereven elválasztva szemlélni, mint azt a modern kutatás teszi. Többnyire nem, vagy csak alig különbözik pl. a női szépség festése a Júlia-versekben, a Celia-ciklusban és a széphistóriákban, nem is szólva az utóbbiakban oly gyakori lírai betétekről. További vizsgálódásra érdemes szempontok ezek, a sajtó alá rendező érdeme, hogy az összeállítás ilyeneket is felszínre hozott.

A szövegek jelentékeny hányadát a históriás énekek teszik ki. Bő szemelvényanyagot kapunk Tinódi Sebestyén és Valkai András műveiből, kettőt Tőke Ferenc, egyet-egyét Csáti Demeter, Nagybáncai Mátyás, Ilosvai Péter, Tardi György, Szerdahelyi János, Szőlősi István, Göröcsöni Ambrosus és mások verses históriáiból. Alighanem ez volt a XVI. század legerjedtebb műfaja, ezért indokolt e téren a szelektálás szigorúsága. Az Ilosvai-féle Nagy Sándor-históriát még így is érdemes lett volna ideiktatni, már csak a téma korabeli rendkívüli népszerűsége miatt is.

Az antológia is tanúsítja, hogy XVI. századi költészetünk egyik nagy inspirátora a reformáció volt: zoltárparafrazisok, bibliai históriák, hitvitázó költemények, „prédikáció gyanánt oktatató” versek, didaktikus-moralizáló szándékú énekek egész sora jött létre az új eszmeáramlat sodrában. Farkas András, Batizi András, Szkhárosi Horváth András, Dézsi András, Sztárai Mihály, Szegedi Gergely, Bornemisza Péter, Kecskeméti Vég Mihály és még számos neves szerző jól megválasztott szemelvényt képvisel a reformáció költészetét, az pedig külön is öröndetes, hogy több műfajjal is szerepel a sokáig elfeledett Bogáti Fazakas Miklós. Az antitrinitarizmus radikális szárnyához tartozó énekszerző teljes Psáltériuma azóta önálló kiadványban is megjelent, innen – Szabó Géza kutatásaiból – tudjuk, hogy a költő nevének helyes alakja a korábbi szakirodalommal ellentétben nem Fazekas, hanem Fazakas.

Kár, hogy a reformáció vonzáskörében keletkezett verses művek gazdag panorámája mellett nem olvashatjuk az ellentábor egyik képviselőjének, a Felnémeti Névtelennek a Luther-papok ellen írott verses paszkvillusát, amelyben sok leleménnyel fordítja vissza a római egyházat ért vádatokat, s ezzel külön színfoltot képvisel a hitviták korának hazai költészetében.

XVI. századi költészetünk anyagában igen sok az ismeretlen szerzőjű ének, számos esetben bonyolult filológiai problémák húzódnak meg a szövegek hátterében. Varjas Béla sallangmentesen, példaszzerű tömörséggel, precízen, s ugyanakkor ökonomikusan állította össze a jegyzetanyagot, amely a legfontosabb kérdésekre szinte mindenütt választ ad, s hathatósan elősegíti az olvasó tájékozódását. Csupán elvétve merül fel némi pontosítás szükségessége (pl. a Pompéry-kódex nem az Egri Tanárképző Főiskola Könyvtárában, hanem az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban található, 1009. l.). Másutt viszont a jegyzetek tömörsége sem akadályozza meg a szövegek gondozóját abban, hogy az újabb kutatási eredményekre utaljon, új és fontos vizsgálódási szempontokra hívja fel a figyelmet. (Így pl. a 138. sz. vers jegyzetében említi Tinódi Habsburg-ellenességét, Szapolyai-pártiságát, amelynek mindeddig többnyire az ellenkezőjét emlegette a szakirodalom.) Olykor egy-egy sajtóhiba felbukkan, ez azonban terjedelmes 16. századi szövegek közlésekor szinte elkerülhetetlen, főként ha az adott helyeken nem ritkán a textológusok álláspontja sem egységes a korabeli kiejtés és a mai helyesírás megfeleltetését illetően.

A kötetek használatát kitűnően segítik a szómagyarázatok, s ugyancsak nagy segítséget jelent a szerzők és a kezdősorok betűrendes mutatója is. Egy ilyenfajta összeállítás iránt már régóta széles körű igény mutatkozott, hiszen reneszánsz költészetünk számos darabjának egyáltalán nem volt modern kiadása, vagy ha volt is, ma már legfeljebb a szakemberek szűk rétege férhetett hozzá. A régóta várt gyűjtemény a kutatók figyelmét is számos, eddig nem vizsgált összefüggésre irányíthatja rá, az érdeklődő olvasóknak pedig árnyalt és szakszerű képet ad költészetünk egyik ellentétékel terhes, mégis gazdag korszakáról.

Bitskey István

Magyar Irodalmi Hagományok Szlovákiai Lexikona Szerk. Csanda Sándor. Bratislava, 1981. Madách K. 147 l.

A szomszédos országok magyar nemzetiségi irodalmainak önállósodási igényét mutatják azok az irodalomtörténeti összefoglalások és lexikonok, amelyek az erdélyi, a vajdasági, illetve a szlovákiai magyar irodalom regionális hagyományairól kívánnak képet adni. 1971-ben jelent meg Bori Imre *Irodalmi hagyományaink* című szöveg-

gyűjteménye „kilenc évszázad írásaiból”, majd 1975-ben *Irodalmunk évszázadai* című népszerű történeti összefoglalása: mindkét könyv azt az irodalmi kultúrát mutatta be, amely a történelmi Magyarország déli vidékein (pontosabban a későbbiekben Jugoszláviához csatolt területein) bontakozott ki a középkortól az első világháborút lezáró békeszerződésig. 1981-ben jelent meg a *Romániai magyar irodalmi lexikon* első kötete, amely az erdélyi magyar nemzetiségi irodalom alkotó egyéniségei és irodalmi intézményei mellett az erdélyi irodalmi hagyományok jelenkori gondozását is bemutatja. Némiképpen sajátos vállalkozás a Pozsonyban közreadott *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona*, amely a mai szlovákiai terület korábbi (1918 előtti) irodalmi hagyományait tárja fel. Főszerkesztője Csanda Sándor, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar tanszékének tanára, szerkesztői Benkő László, Garaj Lajos és Turczel Lajos, munkatársai Révész Bertalan, Szeberényi Zoltán, Tózsér Árpád, Varga Erzsébet és Zsilka Tibor.

Felvetődhet a kérdés (mint néhány bíráló mutatja, fel is vetődött), hogy szükség van-e ilyen lexikonra, s egyáltalán lehetséges-e ilyen lexikont összeállítani. Hiszen már a lexikon gyűjtőkörét meghatározó koncepció is lényegében nélküli a történetiség elvét, amely el különben minden irodalomtörténeti kutatómunka kiindulása kell, hogy legyen. Szlovákia, mint politikai és földrajzi fogalom ugyanis csupán 1918 (pontosabban 1920: a trianoni békeszerződés aláírása) óta (mint állam pedig csupán 1969: a csehszlovák állam föderatív átszervezése óta) létezik; korábban a terület Felső-Magyarország, illetve Felvidék néven volt ismert, s a pusztán földrajzi (tájföldrajzi) értelemben körülírható országrész korántsem volt azonos a szlovák föderatív állam mai területével. (Ebben a tekintetben a Felvidék nem hozható Erdéllyel analógiába, minthogy ez utóbbinak a politikai autonómia tradícióját is magába foglaló regionális hagyománya volt.) A szlovákiai magyar irodalom fogalomköre ilyen módon csupán az 1918 utáni fejlemények esetében használható, minden fogalmi visszavetítés ellenkezik a történetiség elvével, és tudományosan semmiképpen sem tartható. (Ezt azért kell elmondani, mert némely szlovákiai kiadványtól nem idegen az a gondolat, hogy a mai Szlovákia fogalmát történelmietlen manipulációk tárgyává tegye.)

Miután elvi álláspontunkat leszögeztük, hadd állapítsuk meg, hogy a szóban forgó lexikon kiadása mégsem volt haszontalan vállalkozás. Kétségtelenül van tudományos értéke is, minthogy